

FIGYELŐ

AMEDDIG ÉLÜNK

„A látogató” 2008-ban

Konrád György: *A látogató*
noran, 2007. 232 oldal, 3490 Ft

Konrád György első regénye, a most újra kiadott A LÁTOGATÓ, a szó szoros értelmében zajos siker volt. Botránny robbantott ki, élénk irodalmi és közéleti érdeklődés övezte, és Fehér Ferenc „*a legfigyelemreméltóbb regényírói tehetség*”-nek tartotta szerzőjét, „*aki... az elmúlt évtizedben a magyar irodalomba belépett*”. Konrád indulása vitathatatlanul a legemlékezetesebbek közül való volt. A szöveg újrakiadása felveti a kérdést, hogy érdekes-e még a könyv, eleven élmény vagy csak irodalom- és társadalomtörténet.

A regény elbeszélő hőse hivatalnok, aki kilátástalan helyzetű emberek ügyeinek szolid adminisztrálásával foglalkozik. Ezeknek az ügyeknek némelyike kerül elének a regény elején, pár véglegesen elhasználódott vagy már – anyagi, érzelmi vagy más okokból – induláskor megfenneklett élet, teljesen és végérvényesen tönkerezűzött egzisztenciák komótosan pontos leírása. Aztán az elbeszélés a már előbb megismert, egykor jobb napokat látott Bandula házaspárnál, illetve gyermeküknél, az óvodáskorú, fejlesztetetlenül idióta Bandula Ferikénél köt ki, miután szülei öngyilkosságot követnek el, így elhelyezéséről a narrátor hivatott gondoskodni. Megkísérti a gondolat, hogy Ferikével marad, átveszi a szülők helyét, és maga gondozza a gyereket, feladja megszerzett pozícióit az életért folytatott harcban, kilép. Végül rászózza a gyermeket – amíg végleges elhelyezése meg nem oldódik – egy másik gyámolítottjára, Bandulának utcalányként dolgozó társbérletjére, aki a látogató és Bandula emléke kedvéért és a gyereke iránti szánalomból vállalkozik a feladatra.

A francia új regénytől tanult, a tárgyi környezet kimerítő leírására törekvő narráció segítségével a regény a poétika szintjén is megkísérli megvalósítani saját – némi szelíd ironiá-

val képviselt – erkölcsi imperativusát, amelyet a Dosztojevszkij-hősökre, mondjuk, Marmeladovra emlékeztető Bandula hatására a Látogató fogalmaz meg: „*Tanuljunk a hülyéktől.*” Azoktól, akik, mint a regény mondja, öntudatlanságukban majdhogynem tárgyként viselkednek.

A regény elején magányos öregemberek hagyatékát leltározza az elbeszélő, „*a görcsös diófa ágyakat, a béna ingaórákat, az elkeskenyült evőkéseket, a kihűlt lábbeliket meg az aranykeretben egymás mellé ragasztott családi fényképek időtlen mosolyát, a gazdájuk nélkül limlommá züllött tárgyak fakó hiábavalóságát*”. A „*béna ingaóra*”, mely gazdája életének utolsó, szintén magatehetetlen stádiumához idomult, a családi fényképek időtlen mosolya azután, hogy az őket az időben még elhelyezni képes emlékezet kihuny, pontosan jelzik, miről van szó: a tárgyak gazdájukat és funkciójukat veszítve kihullottak az időből, oda, ahol nincs változás, és ezért megváltás vagy javulás sem lehetséges. Éppen úgy, ahogy a hozzájuk hasonló, mozdíthatatlan tárgyaik körébe zárt hajótöröttek, a Látogató kuncsaftjai is. Ahogy az emberek tárggyá válnak, úgy válhatnak a lassan hömpölygő mondatokban a tárgyak hasonlónvá a kiszolgáltatottakhoz és nyomorultakhoz, a potenciális ügyfelekhez: „*A másik iratszekrény kilárt ajtószármayival oly esendően áll a meszelt fal közepén, mint egy hasmútétes öregember, amikor szétnyitja köntösét kezelőorvosa előtt.*”

A regény időtapasztalatának kulcsa az egyhangúság, a változatlanúság és az ismétlődés (ez magyarázza, hogy ennek a világnak van egyfajta rendje, sőt néha harmóniája), egyszerű az időnkívülség, és e tekintetben nincs fal az ügyintéző, valamint kollégái és az ügyfelek között. „*Az arcok változnak, a sérelmek alig*”, a látogatósok színhelyei „*leereszkedtek a történelem alá*”.

A szöveg tehát nem „*meg- és felrázó*”, ahogy a második kiadás fülszövege állítja, nem is „*leleplezés*”, ahogy Fehér Ferenc gondolja, nem megoldásra váró társadalmi anomáliákra hívja fel a figyelmet, ahogy kiváló védelmezői vélték kiadásakor, amikor a vonalas kritika támadást indított ellene, azt vette a könyv szemére, hogy a társadalmi valóság egy kis szeletét túl-

dimenzionálva, ha tetszik, kétségbe vonja a szocialista fejlődés eredményeit. Fehér így foglalja össze a megjelenést övező támadásokat: „*rész és egész viszonya felé csengett ki a vádló hang-súly. Azt kérdezte: vajon ilyen-e az egész magyar valóság? És ha nem, jogosult-e botránykrónikáiban turkálni?*” A válasz olyan, amelyet minden baloldali adna, mindenki, aki megtanulta a Fehér által annyira kedvelt Bálint Györgytől az indokolt felháborodás nélkülözhetetlen művészetét, egy lényegileg álbaldali hatalom udvari kritikusanak. Illyést idézve feleli, hogy a legkisebb rész nyomora is elviselhetetlenül sok: „*ahány otthontalan gyerek, annyi égő széken*”. Ilylés indulata, „*amely a derűs optimizmus mögött megbúvó lelki megkövesedés ellen irányult, amely elvileg és dühösen utasította el, hogy az egyik élet szenvedésére a másik rendezettségével feleljünk, a jelen esetben is célba talál*”. A LÁTOGATÓ-ra viszont nem talál Illyés mondása, mert az egyszerűen nem társadalmi perspektívákban gondolkodik. Fehér tisztelője, Radnóti Sándor írja jóval később, immár egy másik Konrád-regényről, A CINKOS-ról beszélve, hogy „*a fennálló kelet-európai viszonyok*”-at „*az író enyhe megvetéssel, de e tájon természetes életkeretként kezeli – a regény kontemplatív alapkarakterének megfelelően*”. Fehér szerint az, hogy az elbeszélő kénytelen belátni, hogy nem képes vállalni Ferikét, csak az egyéni, „*maszek*” megváltási kísérletek csődje, csak az individualizmusé – és ez a csőd szükségyszerűen kell elvezessen ahhoz a belátáshoz, hogy kollektív cselekvésre, a társadalom átalakítására volna szükség. Fehér azonban téved, nem a „szocialista” megoldás előszobája a szöveg, ellenkezőleg, élesen tagad minden történetfilozófiai perspektívát: „*Se vezér, se pap, se hívő nem lehetnék, a testvériség égi és történelmi ürrügeivel nem tudok mit kezdeni...*”

Ez az attitűd némiképp talán Kosztolányi történeti dimenziókön kívüli, sztoicizáló részvétél rokon (a MARCUS AURELIUS vagy az Adyrevízió írójával, aki Ady naiv történeti reményeinek, messianizmusának felszínes optimizmusával létünk változhatatlan fájdalmát szegezi szembe), Kosztolányi esztétizáló modoroskodása nélkül. Konrád nem csap a jajra a legszebb rímmel csak azért, nehogy komolyan találjuk venni.

Az ügyintéző a regény kontemplatív etikájának szükségyszerű következményeként tér vissza íróasztalához, miután belátja elgondolt ki-törése reménytelenségét, és e végleges remény-

telenség tudatában dolgozik tovább. Úgy, ahogyan az általa elmondott példázat rabbija is, aki elhagyja közösségét, mert: „*Nem akarta többé a Megnevezhetetlen szigorával fenyegetni a vétkeket, jóságával vigasztalni a jámborokat*.” Útja során újra és újra valami lényegileg megoldhatatlannal szembesül, egy nyomorban töltött élet után haldokló öregasszonnyal, egy csecsemőjét eltemető anyával, végül egy menyéttel barátkozik össze végső magányában, akit elragad egy keselyű. Végül belátja, hogy sem elhúzódni nem tud a világ előtt, sem megváltoztatni, csak tudomásul venni, ígert mondani életére és feladatára, ahogy maga is tanítja azoknak, akikkel útján találkozik, „*fölkerekedett, visszatért hűveinek gyülekezetébe, és újból elmondta nekik, mi a jó, mi a rossz, a Megnevezhetetlen törvénye szerint, életükben. Tette, amit korábban is tett, szegyenében megizmosodva*”, az ítélezéstől és a fenyegetéstől megcsömörlötten, a vigasztalásra elszánva.

Az elbeszélő, ahogy a példázatbeli rabbi is, a rezignáció lovagja, aki a teljes lemondás, a teljesen kialvó akarat hőseit gyászolja kalaplevéve „*előőrökként*” az öngyilkosokban, azokat, akik levonják filozófémáiból a legradikálisabb következtetést: „*Csüggedő léghajójukból mindannyiunkat kidobtak, reves falaink közül nézhetünk utánuk, a semmi aranykapuin átvonuló előőrök után*.” Az öngyilkos olyan ember, aki révbe ért, „*aki eltörődött, aki túlnéz rajtunk, akiből kisimultak görceink, aki anyjává fogadta a semmiséget, apjává a zuhanást, testvérévé a föld rögét*”. Mégis: „*helyük volt a világban, ha nem is több, mint a repesznyomoknak házaink vakolatán*”. Hasonlóképpen írja körül a Konrád-féle, antivoluntarista részvétetika működését az egyik Bandula Ferikéről szóló rész is: „*Szereti, ha megvakarják kimeredő bordáit, ilyenkor több mint emberi boldogsággal sikongat. Ha odamegyek, megvakargatom*.” Ez a legtöbb, amit Bandula Ferikéért tehetünk, ez a bordavakarás különbözteti meg a rezignációt a közönytől. Életünk és halálunk között nem áll több, mint a bordavakarás lemondó kedvessége, a figyelmes szemlélődés etikája és a szelídsége. Nem Ferikéről mondunk le, csak arról az áloptimista, cinikus hazugságról, hogy minden megoldható. Az ember tegyen annyit, amennyit tud, ne vállalkozzon nevetséges morális hőstettekre, a világ nem megváltható, de megnézhető és megbeszélhető, ha segíteni nem is tudunk, legalább legyünk udvariasak, ahogy Kosztolányi mondja. Konrád mintha azt mon-

daná, legyünk figyelmesek és ironikusak saját ambícióinkkal szemben.

A rabbipéldázat, mint a történet belső tükré, egyfajta egzisztencialista pesszimizmus etikájával rokon, az egzisztencia megelőzi az eszenciát, az élet nem rendezhető az értelem és a méltányosság nevében, de ettől még látogatni és könyvet írni nagyon is szükséges lehet: szemedben éles fény legyen a részvét, de mindenféle összeszorított fogó mégis morál fennhéjázása nélkül. „*Karolát én helyeztem gondnokság alá, emiatt neheztelt rám, gyakran felkeresett, és meg akart téríteni. Csüggesztően hosszú hitbuzgalmi költeményeit is felolvasta nekem, s ragyogó szemmel várta a méltatást. Gyakran elhatároztam, hogy kidobom, végül mindannyiszor megdicsértem.*” Ennek az elutasított mégis-morálnak egy sajátos válfaja volna Bandula Ferike gondozásának, idomításának vállalása, amiről a szöveg narrációja csak a bukása után engedi látnunk, hogy nem cselekményelem, hanem gondolatkísérlet volt, nekünk is becsületesen végig kell gondolnunk, sőt élnünk a lehetőséget, egész a bukásig.

A szemlélődés kitüntetése és a mindenféle hierarchizálással és szelekcióval szembeni bizalmatlanság egyik poétikai konzekvenciájaként is megérthető a hosszú belső fikció, Bandula elképzelt helyettesítése. Ezt a fiktív valóságban csak elgondolt életszakaszt tükrözi és értelmezi a közösséget valóban otthagyo rabbi története, valóság és fikció, tett és gondolat hierarchikus elkülönítését is feloldja a mindenre kiterjedő, szelíd székszis. A mondatok komótságos szintén ennek a poétikai éthosznak a jegyében fogan. A metonimikus építkezés, a mellérendelő szerkesztés, az egymás után sorjázó történetek, a regénycselekmény atmoszferikus előkészítése szintén ennek a megengedő, a párhuzamosságokat a kizárásoknál jobban kedvelő, mindenfajta célélvűséggel szemben széptelikus alkatnak köszönhetik létüket. A lineáris tételek, az ok-okozatiság kialakítása, a „szerkesztés” „hatósági” beavatkozás volna a regényesemények rendjébe.

Következésképpen a regény voltaképpen morális dilemmája nem az, hogy a hivatali bürokrácia vagy az igaz segíteni vágyás győze, vagy hogy a kollektív vagy az egyéni megváltás-megváltódás-é a helyes út. A látogató egyszerre akar vállalni egy kitüntetett felelősséget és ugyanakkor mindenfajta felelősséget kioltani, az életnek önmagát megadó „Bandulává”, még inkább Ferikévé, majdnem tárgyvá

válni. Ferike mellett maradni egyszerre dac és lemondás. Az igazi dilemma, a valódi kérdés talán épp ez, hogy őszinte-e a felolvadás vágya, nincs-e benne valami moralizáló öncsalás mégis, nem maradt-e még ebben a vállalkozásban is, sőt talán csak ebben igazán valami mindennél erősebb voluntarizmus: „*Kimódolt stratégia ez, amely nem megnyugváshoz... hanem bujkáló uralomhoz*” vezet, ahogy Szirácz Péter írja kiváló Konrád-tanulmányában, a gyermek idomításához, terrorizálásához, veréséhez. A rezignált, de tevékeny részvétetika visszamenni és tenni a dolgunkat, úgy és annyit, ahogy és amennyit lehet. A gondolatban lezajló Ferike-kaland valódi következményeként a narrátor végérvényesen felismeri, amit a szöveg eleje óta sejt: hogy együtt vagyunk, egyetlen világ lakói, és mindig újra megpillantjuk eredendő közöségünk a kilátástalanság kivívott, szelíd derűjében. „*A szabvány méretű íróasztal nem szélesebb egy méternél. De az a két ember, aki előtte és mögötte ül, most éppoly messze van egymástól, mint a júdászem két oldalán a fogoly és a foglár. Ezt az asztalt nem lehet megkerülni, ezen az asztalon nem lehet áthajolni, ott magasodik két fölismerhetetlen arcú ember között, semlegesen, de a szerepeket csak úgy elkülönítve, mint a deres és a nyaktiló*” – áll a regény elején. A regény nem más, mint ennek a hivatali asztal által jelzett elválasztásnak a lassú felszámolódása. A regény végére, az asztal „átlépését” célzó gondolatkísérlet nyomán világozá válik, hogy ez a távolság illúzió csak, a kompetencia fontoskodó illúziója. A hivatalnok-elbeszélő, persze, végképp bezáródik kitorési kísérletének kudarca után egyhangú életébe. „*Holnap tehát s vagy húsz esztendeig, mint tíz éve már, reggel fél kilenckor áttüremlek a vaskapun, a változékonyságában is örökletes, kénkedő portás és a motyóikkal is csak gondot okozó halottak emlékfala között, felvontatom magam az infravörös meleggel gerjesztett kartársi rokonszenv fülkéjében a negyedik emeletre, és ránehezedelem a névtáblámmal megkülönböztetett hivatali szobám annyi maroktól tapadás kilincsére.*” Viszont épp ez a végképp rázáruló egyformaság teszi ügyfelei testvérvé. Egyek vagyunk életünk céltalan, időn kívüli egyhangúságában, és egymásra találhatunk a bordavakarás néma boldogságában. A hivatali asztal által jelölt határok végérvényes leomlását beszélé el és mutatja meg az a többoldalas mondat, az a minden elgondolható küzdelem utáni enumeráció, amelyben végeérhetetlenül sorolja lehetséges ügyfeleit a látogató, ez

az „engedjétek hozzám”-parafraízis: „Jöjjenek el vizsgáztatóink, a gyerekek, meleg kezükkel és illatos koponyájukkal...”

Az életképtelen gyerekekkel való szimbiotikus együttlét elgondolása és visszautasítása után mégis azok a regény utolsó szavai, hogy „egyikünk beszél, másikunk hallgat, legalább együtt vagyunk”. Egyikünk beszél, másikunk hallgat. Ebben a végső közösségben régen mindegy már, ki hivatalnok, ki ügyfél.

Konrád további pályáján talán épp ez a kontempláció kezdi el szétmállasztani a regényeket, a megformálás, a szelekció, egyáltalán a poiészis (csinálás) iránti bizalmatlanság. A szemlélődő bölcsességnek belátható szemléleti kereteket majd az önéletrajz visszatekintő perspektívája teremt, a végső bölcsesség, mely egységben láthatja az életet minden tagolás vagy hierarchia nélkül, tudva, hogy egyetlen esemény sem kitüntetett. A saját életre kimondott igen fog Konrád mindenfajta alakítással, csinálással, vagyis poiészisszel szemben bizalmatlan világlátásának érvényes formát adni újra, a memoárjaiban. Az összetartozás derűs kilátástalansága, a példázatbeli csecsemő és a Bandula Ferike „értelmetlen” életére kimondott igen válik majd a saját életre mondott igenné a memoárookban. Radnóti Sándor írja, hogy Konrád regényeinek kontemplatív alkatú hőse A LÁTOGATÓ utáni életműben rendre „ellentmondásba kerül saját aktív életével”. Felmerül benne, hogy „választhatna volna Konrád egy valaha aktív, ma már kontemplatív élet fiktív memoárjának formáját, de nem így döntött...”. A szemlélődés erkölce miatt kényszerül gyakran a tipikus Konrád-hős és elbeszélő reflexív-vé válni, ezért lesz „a vázból kibeszélő okos szerző szócsové” csak.

A memoárookban Konrád majdnem szóról szóra megvalósítja a Radnóti által elgondolt lehetőséget saját egykor aktív és példás életére visszanézve. A második memoárkötet elején szerepel a következő részlet: „Meddig van értelm-e az életnek, kisfiam? – kérdezte anyám. – Addig, amíg meg nem halunk, édesanyám.” Ez a részlet alighanem az anyának a rabbihoz intézett kérdését variálja A LÁTOGATÓ rabbi-parabolájából. „A rabbi segített sírt ásni; kendervászonba csavarva beletették a csepp hullát a gödörbe, befödtek, kenyeret ettek, s a koldusnő szavára a rabbi csak mutogatással válaszolt. »Szegénykének semmi sem jutott, se öröm, se fájdalom. Mondd, érdemes volt megszületnie?» Az áruhás rabbi kezét forgatta homloka

előtt, de mert az asszony makacszkodott, rábólintotta: igen.” A pálya elején a keveset élő csecsemő, az összefoglaló igényű darabban a hosszú életű édesanya kapcsán tétetik fel a kérdés, a válasz ugyanaz. Az életet már pusztá megléte is igazolja, és ennél több egy élettörténetből nem is tanulható: „Mindен olyan egyszerű”, ahogy A LÁTOGATÓ egyik, a regény vége felé lévő fejezetcímében áll.

A LÁTOGATÓ nem a szocialista építés anomáliáiról szól, nem a korabeli állapotok leleplezéséről, ezért nem is vesztetett aktualitásából. Kulisszái egy része már nincs körülöttünk, más része máig is ismerős, megmaradt, mint némely pesti házban a lövések nyoma, bizonyos vonatkozásai ma aktuálisak csak igazán, amikor a nyomor látványosabb. De nem ez a lényeg. Ma is izgalmasnak tűnnek a regény poétikai megoldásai, súlyosnak és mélynek a kérdésfelvetés, a szöveg meghökkentően izgalmas és eleven. Az utókor ugyan egy morzsánnyival sem szokott okosabb lenni annál, mint ami megelőzi, így a múltak bírójának egyáltalán nem alkalmas, mégis, közel negyven év vízvázlatzó, a könyv, amelyik ennyi idő után is fontosnak és érdekesnek bizonyul, alighanem beléphet az Ígéret Földjére, minden bizonnyal kijelenthetjük már róla, hogy remekmű.

Vári György

RÉSZBEN EGÉSZ

Egészrész – Fialat költők antológiája

Szerkesztette k.kabai lóránt

József Attila Kör–L'Harmattan Kiadó, 2007.

183 oldal, 1500 Ft

1

Az esőzés igencsak gyakori meteorológiai jelenség bizonyos vidékeken, valamint az EGÉSZRÉSZ antológia költeményeiben. Tucatnyi versben esik ugyanis. Illetve van, ahol nem esik, ott pedig eshetne, illetve várják, hogy essen. Az eső többféle lehet: lehet gyors és kellemes tavaszi zápor párrfimes dalban, lehet fenséges nagy nyári vihar allegóriákkal karöltve (szándékos képzavar) vagy melankolikus, elégikus